

Vigvári András: Pénzügy(rendszer)tan. Alapvető ismeretek rendhagyó megközelítésben

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008, 2. átdolgozott kiadás, 470 oldal

Bár számos szerző foglalkozott már a pénzügyi kérdések új szemléletű bemutatásával, a könyvben – a rendszerszemléletnek köszönhetően – az alcímnek megfelelően valóban rendhagyó megközelítéssel találkozunk. Az általános rendszerszemlélet mind a kutatók, mind az oktatók számára alkalmas elméleti és módszertani keret összetett jelenségek megértésére és megértetésére. A könyv új és bővített kiadását ezért nemcsak az eltelt idő miatti adatsorok frissítései indokolták, hanem az is, hogy az olvasók – újabb tartalmi elemekkel gazdagodva – kézikönyvként is forgatható műhöz jussanak. Az egyetemes és hazai pénztörténeti kronológia éppúgy szemléletet formáló újítás, mint a kapcsolódó közgazdasági elméletek tételeinek ismertetése vagy különböző esetek rövid bemutatása.

Az első kiadáshoz hasonlóan a mostani is a történeti megközelítést vegyíti a rendszer-szemlélettel. Az első kiadás megannyi rendszerszemléletet erősítő elemének körét az új kiadásban a szerző tovább bővítette. A kiegészítő részek egyúttal azt is lehetővé teszik, hogy az olvasó egyéni érdeklődése, illetve a témában való előzetes elmélyedése, képzettsége alapján maga dönthesse el, hogy az olvasás során mire kívánja helyezni a hangsúlyt. Az olvasók széles körét megcélzó, a megértést közvetlenül segítő olvasmányok, vitapontok, illetve összefoglaló kérdések mellett lehetőség van az egyetemi képzési szintekhez (alap-, mester-, illetve doktori képzés) kapcsolódó ismeretek „kiválogatására”. Az egyéni tanulást segítik a fejezetvegi irodalmak, illetve internetes feladatok.

A könyv rendszerelméleti bevezetéssel indít, és a pénzügyi rendszer alrendszeinek és a pénzügytan elméletének bemutatásán keresztül a rendszerelmélet gyakorlati fontosságát bizonyító fejezettel zárul. Az első fejezet meglepetést hoz, hiszen a pénzügyek tárgyalását a szerző nem a pénz fogalmával kezdi. E helyett a rendszerelmélet alapfogalmaival párhuzamosan a pénzügyi rendszer fogalmi alapjait is lerakja. Rámutat arra, hogy a pénzügyi rendszer a gazdaság egyik alrendszere, ennek megfelelően a pénzügyi rendszer közvetlen környezetét a gazdaság egésze, illetve annak társadalmi, kulturális, politikai stb. környezete alakítja ki. A modern gazdaságok vegyes gazdaságok, ami azt jelenti, hogy működésüket a piaci, bürokratikus koordináció, a reciprocitás, illetve az agresszív koordináció határozza meg. Természetesen az ilyen mechanizmusok a pénzügyi rendszerben is fellelhetők. A pénzügyi alapfogalmak megismerése után Vigvári a pénzügyi rendszer komplexitását mutatja be: egyrészt beszélhetünk a monetáris, a fiskális, a pénzügyi ellenőrzési rendszerekről és a pénzpiacokról, ezek kapcsolódásairól, másrészt vizsgálhatjuk a likviditás biztosítása, a fizetési rendszer fenntartása, a megtakarítások beruházókhoz történő allokálása, a gazdasági szereplők közötti tér- és időbeli jövedelemátcsoportosítás, a bizonytalanságok kezelése, illetve a gazdaságpolitikai döntéshozók részére történő információnyújtás funkcióinak érvényesülését. Ezen alrendszerekben, illetve funkciókhoz kapcsolódóan végbemenő folyamatok elemzése, mérése valóban nem is olyan egyszerű feladat.

A rendszerelméleti alapfogalmak és a pénzügytan többi tudományterülethez képesti elhelyezkedésének bemutatását követi a pénz és a pénzrendszerek ismertetése. Vigvári a pénzelméletek kialakulásának tárgyalása során jól rávilágít arra, hogy az elméletek közötti

eltérések, illetve esetleges ellentmondások ugyanazoknak a társadalmi-gazdasági jellemzőknek más szempontú általánosításai. A pénz a gazdasági elszámolás, illetve a vagyon felhalmozásának eszköze, és bár megjelenési formáját illetően időben lényeges különbségek figyelhetők meg, az egyes pénzeknek léteznek bizonyos közös fizikai, társadalmi tulajdonságai. A pénzügyi rendszer fejlődése a történelem során mindig kihatott a reálgazdaság fejlődésére, miközben a köztük lévő kapcsolat jellege folyamatosan átalakult. A fém pénzrendszerek idején a pénzek lokalitásának megszűnése jelentős lökést adott a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődésének. Az első világháború után az arany demontizálódása ellenére a gazdasági fejlődés nem torpant meg, csupán a fizetési ígéletbe vetett bizalom került a fizetési rendszerek középpontjába. A mai hitelpénzrendszer komplexitása, időnként tapasztalt ellentmondásossága abból fakad, hogy a hitelpénz iránti bizalom sokkal kevésbé kézzel fogható, mint az arany. Nem csoda tehát, hogy komoly probléma az infláció–defláció és a pénzmennyiség összefüggésének kérdése. Ehhez kapcsolódnak a pénzteremtés endogenitása és exogenitása körüli viták, ami egyúttal jól érzékelteti a modern reálgazdaság és pénzügyi rendszer szoros egymásra hatását.

A harmadik fejezetben a monetáris alrendszerek működését ismerhetjük meg. A kereskedelmi és jegybankok kialakulásának történetén keresztül betekintést nyerhetünk az endogén és exogén pénzteremtés folyamatába, a bankközi fizetési rendszer felépítésébe és működésébe, illetve megismerhetjük a pénz áramlásának irányát a gazdaságban. A monetáris alrendszer működésére kiható jegybanki függetlenség kérdéskörét nemcsak elméletben, hanem nemzetközi példákon keresztül világítja meg a szerző.

A pénzügyi piacokkal foglalkozó negyedik fejezet újszerűen mutatja be e speciális piac keresleti és kínálati oldalát, a finanszírozási igények eltéréseit a vállalatirányítási rendszerek eltéréseiből vezeti le. Az Egyesült Államokban például – Németországgal és Japánnal ellentétben – a klasszikus „külső tőkepiacon” a megtakarítók az egyes vállalatok értékpapírjaiból csak csekély hányadot birtokolnak, a befektetésekről külső információk alapján döntenek, a vállalat keretein belüli „belső tőkepiacot” pedig a korlátozott tulajdonosi befolyás és kevés számú felsővezetői beavatkozás jellemzi. Az eltérő finanszírozási kultúra a pénzügyi közvetítés eltérő intézményeit, illetve eltérő pénzpiaci termékeket, pénzügyi innovációkat eredményezett, amelyek működésének ellenőrzése, kockázatosságának vizsgálata is eltérő megközelítést igényel. Ezen újszerű megközelítés különösen érdekes napjainkban, amikor a jelenlegi globális pénzügyi válság az euroatlanti pénzügyi kultúra válságának is látszik, amikor is reálgazdasági erőközpontok és a pénzügyi erőközpontok aszimmetriája manifesztálódik. A rendszerszemlélet ebben a fejezetben különösen jól érzékelhető a különféle piactípusok (nyílt–zárt, azonnali–határidős stb.) közötti kapcsolatok megvilágítása által. A fejezet a pénz- és tőkepiaci információk nemzetközi összehasonlításával zárul.

A fiskális alrendszerrel foglalkozó ötödik fejezet a közpénzügyi rendszerek működésével kapcsolatos ismereteket összegzi. A fejezet alapvetően két részből áll. Az első részben áttekintést kapunk a kormányzati funkciók kialakulásáról, térbeliségéről, csoportosíthatóságáról, illetve az egyes közjavarok finanszírozásával összefüggő problémákról. A fejezet megértését nagyban segíti a kormányzati funkciókat összegző cél–feladat mátrix, amelyből rendszerezetten ismerhetjük meg a mindenkori kormányzat feladatait. Vigvári rámutat, hogy bár a funkciók első ránézésre tartalmukban eltérnek egymástól, a gyakorlatban az egyes közjavarok szintjén gyakran együttesen jelennek meg, és ezáltal megnehezítik a közpénzügyi rendszer finanszírozását. A fejezetben rövid áttekintést kapunk a közpénzügyi rendszer kérdéseivel foglalkozó, az 1950-es években Észak-Amerikában elindult elméleti kutatások mai érvényességéről is.

A fejezet második részében az adórendszerek felépítésének lényeges kérdéseit ismerhetjük meg. Ehhez kapcsolódóan szintén kiemelendő az adópolitika cél- és eszközrendszerének mátrixba foglalása. A fejezet végén a szerző rámutat, hogy az adórendszerekben

globálisan végbemenő változtatások mögött olyan közös okok állnak, mint a népesség demográfiai összetételének megváltozása, az egyéni jólét nemzetközi összehasonlításának lehetősége miatti demonstrációs hatás, a technikai fejlődés, az oktatási és egészségügyi ellátás iránti fokozódó igény, a településszerkezet átalakulása vagy éppen a területi fejlettségi különbségek mérséklésének igénye. A kormányzati szektor teljesítményének mérése mindezek miatt minden országban napirenden van, így tehát az információk megbízhatósága mellett megfelelő bontású adatokra, azok összehasonlítható módon való közzétételére is nagy hangsúlyt kell helyezni.

A fiskális alrendszer hatékonyságának kérdésköréhez szorosan kapcsolódik a pénzügyi ellenőrzés kérdése, bár azon jelentősen túl is mutat. A szerző a pénzügyi rendszer önálló alrendszereként – mintegy annak immunrendszereként – értelmezi a pénzügyi ellenőrzési alrendszert. Az ellenőrzést sokoldalúan elemzi. Egyfelől tevékenység, amely „valamely cselekvés, folyamat vagy esemény egy előre kijelölt feltételrendszerhez viszonyított megvalósulását vizsgálja” (268. o.). Az ellenőrzés számos szervezetben önállósult funkció, amely megköveteli valamennyi érintett szempontjainak érvényesítését, illetve a szempontok eltéréseivel kapcsolatos konfliktusok kezelését. Az ellenőrzési funkció lényegét a piacok működésének korrigálási kényszere és az információs aszimmetria létezése alapján érthetjük meg leginkább. A módszertani fejlesztéseknek köszönhetően mára mind a külső, mind a belső pénzügyi ellenőrzésnek számos típusa és funkciója létezik. Ennek létjogosultságát a gazdasági folyamatokkal kapcsolatos információk megbízhatóságával kapcsolatos problémák jelentik – nem véletlen az Enron amerikai vállalat összeomlásának esettanulmányként történő bemutatása a fejezet végén. Napjaink fejleményei nem hagynak kétséget afelől, hogy a pénzügyi ismeretekhez az ellenőrzési rendszer ismerete szervesen hozzátartozik.

A hetedik és nyolcadik fejezet kilép a nemzetgazdaság keretei közül, hiszen a mai „kurai globalizáció” körülményei között a nemzetgazdasági és nemzetközi pénzügyek közötti különbségtétel értelmetlen. A hetedik az egyes nemzetgazdaságok nemzetközi kapcsolódását tárgyalja – a konvertibilitás, a valutaárfolyamok, a fizetési mérleg és az optimális valutaövezet elméleteit. A fogalmak értelmezésén túl ebben a fejezetben a devizaárfolyamrendszerek működését, illetve a fizetési mérleg pozíciójának, illetve a cserearány-mutató alakulásának értelmezéséhez kapcsolódóan kapunk támpontokat.

A nyolcadik fejezet a nemzetközi pénzügyi rendszer fejlődési pályáját mutatja be a 19. század utolsó harmadától napjainkig, azt a pályát, amely elvezetett a többé-kevésbé önszabályozó rendszertől a nemzetközi intézményekkel támogatott együttműködésen alapuló rendszerig. A fejezetből megismerhetjük az aranypontok mechanizmusát, illetve hogy ennek megszűnése milyen hatással volt a nemzetközi kamatlábak alakulására és az országok eladósodására. Vigvári jól rámutat arra, hogy a második világháborút követő Bretton Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer már kialakulásakor olyan ellentmondásokkal volt terhelt, amelyek később szükségszerűen elvezettek annak összeomlásához. A nemzetközi pénzügyi rendszer 1950–1960-as években tapasztalt instabilitása Európában fokozta a monetáris együttműködés iránti kormányzati igényt, bár a nemzetközi események jelentősen gátolták a monetáris politikai integrációt. Így csak az 1980-as években indulhatott el a pénzügyi szolgáltatások egységes piacának kialakítása. A közös valutának azonban ára volt az Európai Unió tagországai számára. A gazdaságok ágazati szerkezetének és az adórendszerek heterogenitásáról mára bebizonyosodott, hogy rontja a versenyképességet.

A könyv kilencedik fejezete a pénzügyi rendszerekkel foglalkozó elméletek fejlődését vizsgálja. Rávilágít a pénzügyi gondolkodásnak a közgazdasági gondolkodás mindenkori főáramától való eltéréseinek okára, az állam pénzügyeivel foglalkozó pénzügytanak a huszadik században végbemenő, közpénzügyek, monetáris gazdaságtan és tőkepiaci elméletek „halmazává” történő átalakulására.

A könyv utolsó fejezetében a szerző összegzésképpen megállapítja, hogy a pénzügyi rendszer a szociális rendszerek halmazába tartozó rendszer, amely nyitott, önszabályozó, környezetét átalakítja, de azzal egyensúlyra törekszik, miközben dinamikus és sztochasztikus folyamatokkal, illetve hierarchikus viszonyokkal jellemezhető.

Vigvári András pénzügyi ismereteket rendszerező tankönyve ajánlható a témával ismerkedő és az abban már jártas olvasók számára egyaránt. Felépítése, tárgyalásmódja minden bizonnyal a különböző szintű felsőoktatási programok integráns részévé teszi a könyvet.

Halmosi Péter

Halmosi Péter egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem.